

A VISK-VÁRHEGYI FÜRDŐ VENDÉGEINEK TÁRSADALMI STRUKTÚRÁJA ÉS LÁTOGATOTT- SÁGÁNAK FŐBB MUTATÓI A XIX–XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A Visk-Várhegyi fürdő a történelmi Magyarország Máramaros vármegyéjének egyik legrégebbi múltra visszatekintő fürdőintézete volt, amely nemcsak megyei és regionális szinten, hanem országos viszonylatban is az ismertebb és látogatottabb magyar fürdők körébe tartozott. Az intézmény 1818 és 1919 közötti fennállása alatt olyan neves közéleti személyiségek, egyházi és politikai méltóságok is ellátogattak a fürdőbe, mint Kölcsey Ferenc költő, Prielle Kornélia színésznő, Révész Bálint debreceni református püspök, vagy a tragikus sorsú Rudolf trónörökös.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a gyógyfürdőről népszerűsége, s közel évszázados múltja ellenére még ma is keveset tudunk. Ezért kutatásom célja, hogy a rendelkezésemre álló főként sajtótörténeti – részben egyháztörténeti – források és szakirodalom tükrében rekonstruáljam és bemutassam az egykor méltán híres Visk-Várhegyi fürdő átfogó történetét. Jelen tanulmány az intézmény vendégeinek társadalmi összetételével, illetve látogatottságának főbb mutatóival kapcsolatos kutatási eredményeket összegzi.

A gyógyfürdő Visktól délkeletre, az 587 méter magas Várhegyen¹ feküdt, amely nevét egy, a XIII. században épült erősségről kapta. A hegyen több ásványvízforrás is felszínre tört, amelyek első írásos említése Bél Mátyás 1753-as „*Compendium geographicum Hungariae*”² című munkájából származik. A várhegyi források XIX. századi népszerűsítésében fontos szerepet játszott dr. Tognio Lajos, aki „*Néhány szó Magyarhon ásványvizeiről*” című munkájában és az „*Orvosi Tárbán*” ismertette Máramaros gyógyvizeit. A fürdő forrásairól a következőket írta: „*Visk égvényes, vasas, savanyúvíze kiállja a versenyt a*

Pyravarthy, Schwalbachi, Franzensbadi, Cheltenhami, gyógyvizekkel³. A várhegyi források neves német, cseh és brit gyógyvizekkel történő összehasonlításából arra következtethetünk, hogy az ásványvizek rangos minősítése fontos szerepet játszott a gyógyfürdő létrehozásában és fokozatos fejlesztésében.

A fürdő története 1818-ban vette kezdetét⁴ magánföldesúri tulajdonban lévő intézményként (részben pedig helyi közfürdőként) egészen 1848-ig működött, majd miután a forradalom következtében a máramarosi koronavárosok elvesztették privilégiumaikat a kincstár tulajdonába került⁵. Az 1850-es évek elején a gyógyfürdő néhány kisebb szobával és konyhával ellátott családi házból állt⁶, amelyek még a forradalom előtti időszakban épültek⁷.

Az 1870-es évek jelentős változásokat eredményeztek a fürdő fejlesztésében. A kincstár 1871-től 1875-ig jelentős anyagi forrásokat fordított a gyógyfürdő korszerűsítésére, ennek eredményeként jött létre 1875-re a Visk-Várhegyi Fürdőintézet⁸. Ezeket az eredményeket a Vasárnapi Újság egyik 1876-ban megjelent tudósítása így szemlélteti: „A kincstárnak, mint tulajdonosnak ez a kedvelt fürdője, melyre sokat költ. Aki a visk-várhegyi fürdőt régebben látta s most látja, alig fogja megismerni. Az ócska fürdőépület helyett díszes kastélyt építettek, melynek fölszerelése 40 ezer forintnál többbe került. Az új épületek is mind svájci stílusban vannak készítve, mely világfürdői szint kölcsönöz a regényes fekvésű fürdőnek”⁹.

A fejlett intézményrendszer ellenére a gyógyfürdő virágkora nem tartott sokáig, a hanyatlás jelei már az 1880-as években megmutatkoztak, ennek eredményeképp a Visk-Várhegyi Fürdőintézet a XX. század elejére elvesztette prosperitását. Az intézmény megszűnésében jelentős szerepet játszott az 1919-es román betörés, amely során a román haderő kifosztotta és használhatatlanná tette a fürdőt¹⁰.

A XIX. század első felében a várhegyi fürdő vendégeinek társadalmi összetételét a homogenitás jellemezte. Az intézményt főként a máramarosi és a szomszédos vármegyéek földbirtokos rétege látogatta. A gróf Teleki család már a fürdő 1818-as létrehozása előtti évtizedekben családi házat építtetett a várhegyi források köré, ahol gyakran tartott találkozót a társadalmi hierarchia élén álló máramarosi, ugocsai, beregi, szatmári és szabolcsi nemesség¹¹. A földbirtokos réteg mellett az értelmiség is gyakori vendége volt a gyógyfürdőnek.

Az intézmény első – név szerint ismert – neves vendége Kölcsey Ferenc volt, aki egyes vélekedések szerint az 1830-as években több alkalommal is megfordult a Várhegyen¹², míg más feltevések szerint Kölcsey már korábban

is járhatott a gyógyfürdőben és 1828–1838 között, többször is vendégeskedett Visken fürdőzés céljából¹³. Viszont a legvalószínűbb, hogy nemzeti imánk szerzője 1831-ben látogatott el a fürdőbe, mivel viski utazása során kereste fel a huszti vár romjait, s ekkor született *Huszt* című költeménye¹⁴.

Kölcsey Ferenc mellett több kortárs költő és író is vendégeskedett az intézményben. 1845-ben P. Szathmáry Károly költő, író, a *Vasárnapi Újság* munkatársa máramarosi utazásai során látogatott el a várhegyi fürdőbe¹⁵. 1850-ben pedig Pap Endre költő, aki egy rövid verset is feljegyzett az utókor számára a gyógyfürdő egyik pavilonjára, amely Szöllősy Sándor jóvoltából a Fővárosi Lapok egyik 1870-ben kiadott számában is megjelent¹⁶.

Az intézmény vendégeinek társadalmi összetétele a forradalom előtti időszakhoz viszonyítva a XIX. század második felében nem sokat változott, mivel a várhegyi fürdőt továbbra is főként a földbirtokos réteg és a középosztály látogatta, köztük ügyvédek, tanárok, hivatalnokok, kereskedők és azok családtagjai¹⁷. Mégis megfigyelhető a forradalom előtti és utáni időszakot jellemző kontraszt, amelyet megfelelően szemléltet Szabó Sándor 1882-ben a *Fővárosi Lapok*ban közölt tudósítása: „*Ma már változatosabb a fürdői vendégek névsora, bár a régi arany napok vidám kedélyessége, midőn az öreg Lukács kitűnő hegedűje mellett százasokat suhogtatott a gondatlan földesúr, a növekvő élénkség mellett sem jön vissza soha*”¹⁸. A tudósítás tartalmából arra következtethetünk, hogy a földbirtokos réteg részaránya az 1848 előtti időszakhoz képest csökkent, azonban továbbra sem szűnt meg. Az Úrmezőn birtokos csebi Pogány familia a XIX. század második felében gyakran képviseltette magát a fürdő vendégeinek körében: 1883-ban Pogány Ödönné, Pogány Ilona, Pogány Juliska és Pogány Mariska is a várhegyi fürdőben vendégeskedett¹⁹.

A földbirtokos réteggel ellentétben az értelmiségiek továbbra is központi helyet foglaltak el az intézménybe látogató vendégek sorában. Az 1870-es évek elején Hunfalvy János földrajztudós a Magyar Földrajzi Társaság elnöke is felkereste a várhegyi fürdőt²⁰, őt követte 1876-ban a neves magyar színésznő, Prielle Kornélia²¹. 1882-ben pedig Vulcanu József író, a máramarosi román színház megalapítója is ellátogatott a gyógyfürdőbe²².

Fontos azonban megjegyezni, hogy a fürdő vendégeinek társadalmi összetétele nem tekinthető teljesen homogénnek, megfigyelhető egy újabb társadalmi réteg térnyerése, az arisztokráciáé.

A XIX. század második felében az országos és vármegyei szintű politikai, katonai és egyházi méltóságok is nagyobb számban képviseltették ma-

gukat a fürdővendégek sorában: Várady Gábor Máramaros vármegye országgyűlési képviselője előbb 1868-ban²³, majd Illyés Bálint református lelkész, író, Szatmár vármegye országgyűlési képviselőjének társaságában 1876-ban is felkereste a várhegyi fürdőt²⁴. 1883-ban pedig Móric Károly országgyűlési képviselővel együtt látogatott el a fürdőintézetbe²⁵. A vendégek között olyan neves egyházi méltóságok is megfordultak, mint Révész Bálint debreceni református püspök, aki 1874. évi viski látogatása alatt szintén felkereste a várhegyi fürdőt, amit a református egyház jegyzőkönyvei is megörökítettek: „Az egyháztanács a püspök ellátására 20 forintot különített el, melyből 2 forint 50 kr-át Márkus Sámuelnek jutatott, aki 4 lóval fuvarozta le a nagytiszteletű püspök urat a várhegyről”²⁶.

A fürdő legrangosabb vendége az Osztrák-Magyar Monarchia trónjának várományosa Rudolf Ferenc Károly József főherceg volt. A trónörökös – Lipót Miksa József bajor királyi herceg társaságában – 1880 őszén több napot is eltöltött a máramarosi gyertyánligeti fürdőben²⁷, feltehetően ekkor kereste fel a Visk-Várhegyi Fürdőt is, amelynek szolgáltatásait a *Budapesti Hírlap* 1887-ben megjelent tudósítása szerint elismerő szavakkal illetett: „A konyha jó magyar konyha, miről a trónörökös is nagy dicsérettel szólott”²⁸. 1888-ban pedig Jőrös József hadnagy a honvédelmi minisztérium munkatársa és Fodó Károly főhadnagy is ellátogatott a várhegyi fürdőbe²⁹.

A XIX. század végére a nemesség már csak kis részarányban vagy egyáltalán nem képviseltette magát a fürdő közönségének körében, ezt bizonyítja a *Pesti Hírlap* 1890-ben megjelent számának tudósítása: „Ami főképp kellemes e helyüött, az a minden feszességtől való mentesség. Igaz, nem számlálhatunk elő az „itt időzőnek” elején arisztokratákat, még a gentry is kis számmal van képviselve”³⁰.

A XIX. század egészét tekintve az intézmény társadalmi viszonyait legfőképp a megosztottság és az elkülönülés jellemezte, amelyről Berecz Károly a *Fővárosi Lapok* munkatársa saját fürdőélményeit összefoglalva így írt 1872-ben: „Az a feszelés, az a cliquézés páratlan; szomorú tapasztalataim nyomán bátran kimondhatom, hogy nekünk még fürdőképes közönségünk nem igen van. Arra, hogy a fürdői társaság kebelébe fogadjon, nem elég műveltség, illendő magaviseleted, ha egyéb kvalifikációval, melyet a társaság megkíván, nem bírsz, még amaz élvezetekből is kizárnak, melyre, mint fürdővendég különben jogosítva vagy”³¹.

A korabeli hierarchikus magyar társadalomszerkezet jellemzői a fürdőben is érvényesültek. A fürdővendégek elkülönülésének alapját főként szár-

mazásuk és társadalmi szerepük határozta meg, így alakult ki a Czébely Lajos által is említett hármas tagolású kasztrendszer: *a kékvérűek (nemeselek), a honorációrok és a zsidószállodában megszálló lenézett vendégek csoportja*³².

A fürdővendégek társadalmi összetételének ismertetését követően szeretném röviden vázolni az intézmény vendégszámának változásait és a látogatók lakóhely szerinti megoszlását.

A gyógyfürdő vendégszámának mutatóit tekintve 1859-től 1905-ig terjedően állnak rendelkezésünkre részleges adatok, amelyek változásait a következő táblázat szemlélteti:

A fürdőidény éve	A fürdő vendégeinek száma
1859	38 család
1864	243 fő
1865	314 fő
1868	809 fő
1882	200 < fő
1887	300 < fő
1888	400 < fő
1895	259 fő
1900	222 fő
1905	503 fő

1. sz. táblázat. A Visk-Várhegyi fürdő vendégszámának alakulása 1859–1905 között

A táblázatban szereplő adatok alapján arra következtethetünk, hogy a fürdő vendégszáma 1868-ig fokozatosan nőtt. Külön említést érdemel az 1868-as év, mivel az adott fürdőidényben a várhegyi gyógyfürdő a második leglátogatottabb magyarországi fürdőintézet volt az 1764 fő éves látogatottsággal rendelkező Balatonfüred után³³. Tekintve, hogy az intézmény egy vendéglistája sem maradt fenn, az egyes fürdőidények vendégszámát illetően csupán megközelítő adatokkal rendelkezünk így az 1882-es, 1887-es és 1888-as fürdőidényekben is. Viszont a részleges adatokból is kitűnik, hogy az 1868-as fürdőidényhez viszonyítva az 1882-es idényre jelentős mértékben csökkent a fürdőbe látogató vendége száma. Az 1887-es és 1888-as fürdőidényekben ismét egy lassú növekedés figyelhető meg, amelyet az 1895-ös és 1900-as fürdőidények vendégszáma alapján újabb csökkenő tendencia követett. Újabb fellendülést csak az 1905-ös fürdőidény eredményezett, amely, annak ellenére, hogy nem múlta felül a gyógyfürdő eseté-

ben rekordnak tekinthető 1868-as vendégszámot, az ismert adatok alapján mégis a 2. leglátogatottabb fürdőidény volt az intézmény történetében.

A következő táblázat Máramaros megye fürdőinek (Bréb, Borkút, Kaboljapoljána (Gyertyánliget), Kelecsény és Visk-Várhegy) vendégszám mutatóit és annak összehasonlítását tartalmazza:

Fürdő neve	Fürdőévad			
	1864 ³⁴	1865 ³⁵	1895 ³⁶	1905 ³⁷
Bréb	159 fő	260 fő	460 fő	–
Borkút	28 fő	25 fő	27 fő	–
Kaboljapoljána	48 fő	52 fő	832 fő	441 fő
Kelecsény	–	–	–	745 fő
Visk-Várhegy	243 fő	314 fő	259 fő	503 fő

2. sz. táblázat. Máramaros nevezetesebb fürdőinek vendégszám mutatói 1864 és 1905 között

A táblázatban közölt részleges adatokból arra következtethetünk, hogy a várhegyi fürdő a máramarosi fürdők között az 1860-as években rendelkezett a legnagyobb vendégszámmal s az 1864-es és 1865-ös fürdőidényekben is a leglátogatottabb vármegyei fürdőintézet volt. Ezzel szemben a XIX. és XX. század fordulóján elvesztette vezető szerepét. Az 1895-ben feltüntetett 4 fürdőintézet vendégszám mutatói alapján a 3. helyen állt, míg 1905-ben annak ellenére, hogy a legnagyobb vendégszámmal rendelkezett a korábbi fürdőidényeihez viszonyítva, mégis a 2. helyet foglalta el a máramarosi gyógyfürdők között.

A fürdő vendégeinek lakóhely szerinti megoszlását a 3. sz. táblázat szemlélteti három fürdőidény, nevezetesen az 1883-as³⁸, 1887-es³⁹ és 1888-as⁴⁰ idények részleges vendéglistái alapján.

A táblázatban közölt adatokból kiderül, hogy 1883-ban a fürdő vendégeinek többsége (65,2 %-a) Máramaros megyéből érkezett, a második helyen Szatmár megye állt 21,7 %-al, míg Ugocsa, Szolnok-Doboka és Alsó-Fehérmegye egyenként 4,3%-át adták a vendégeknek. 1887-ben az első helyen Szatmár megye (30 %) és Hajdú megye (30 %) állt, míg Bács-Bodrog, Szabolcs, Bereg és Máramaros megyék egyenként 10 %-át adták a fürdőbe látogató vendégeknek. 1888-ban a fürdő vendégeinek többsége (54,08 %-a) Jász-

1883	1887	1888
Szatmár 5	Debrecen 3	Szolnok 12
Huszt 4	Szatmár 2	Budapest 3
Úrmező 4	Nagy-Bánya 1	Debrecen 3
Máramarossziget 3	Szabadka 1	Sárköz-Újlak 1
Tisza-Újhely 1	Szabolcs 1	Versec 1
Bustyaháza 1	Técső 1	Jászberény 1
Deés 1	Rákos 1	Ungvár 1
Zalatna 1	-	Vác 1
Sugatag 1	-	Nábrád 1
Visó 1	-	-
Técső 1	-	-

3. sz. táblázat. A Várhegyi fürdő vendégeinek lakóhely szerinti megoszlása

Nagykun megyéből érkezett, második helyen Pest megye állt 16,64 %-al, harmadik helyen Hajdú megye 12,48 %-al, negyedik helyen Szatmár megye 8,32 %-al, míg Ung és Temes megye egyenként 4,16 %-át tette ki a gyógyfürdőbe látogató – feljegyzett – vendégek összlétszámának. A látogatók lakóhely szerinti megoszlásának százalékos kimutatásai alapján arra következtethetünk, hogy bár a fürdőt a történelmi Magyarország különböző régióiból látogatták, mégis főképp megyei – Máramaros – és regionális – Északkelet Magyarország – látogatottsággal rendelkezett, ezért a várhegyi gyógyfürdőre a máramarosi fürdők többségéhez hasonlóan regionális intézményként tekinthetünk. Ezt bizonyítják a *Vasárnapi Újság* és a *Fővárosi Lapok* XIX. század második felében megjelent tudósításai is. A *Vasárnapi Újság* egyik 1876-os rovatában a következőket olvashatjuk: „A várhegyi fürdőt minden évben nagy számmal látogatják, főként Szatmár és Ugocsa megyékből”⁴¹, míg a *Fővárosi Lapok* 1889-ben megjelent egyik számában a következőkről tudósít: „A fürdőt a szomszéd megyék úri közönsége látogatja főként”⁴².

A várhegyi gyógyfürdő vendégszámának csökkenésében és regionális jellegének kialakulásában fontos szerepe volt a fürdőintézet elhelyezkedésének, továbbá az intézményt jellemző közlekedési infrastruktúra hiányosságainak, amely nagymértékben hozzájárult hanyatlásához. A fürdőintézet a bustyaházi vonatállomástól 6 km-re dél-nyugatra feküdt⁴³, míg a técsői vonatállomástól két és félórányi távolságra helyezkedett el lovas kocsival⁴⁴. Mivel Visk nem rendelkezett saját vasútállomással, a fürdőbe látogató vendégek kénytelenek voltak előbb Bustyaházára vagy Técsőre utazni, ahol lovas kocsikat bérelve

folytathatták útjukat. A várhegyi fürdő Técső irányából történő megközelítése „jó karban tartott utakon át történt,”⁴⁵ viszont a Bustyaháza irányából történő közlekedést nagyban megnehezítette – a Visket északról határoló – Tiszán történő átkelés, amely híd hiányában a XX. század elejéig kompon történt⁴⁶, ami a folyó vízszintjének gyakori változása következtében, nem csak kényelmetlen, hanem veszélyes is volt. A fürdőintézzettel közvetlen összeköttetést biztosító híd megépítésének terve már a XIX. század 70-es és 80-as éveiben is napirendi pontként szerepelt a magyar állami kincstár bustyaházi hivatalánál⁴⁷, ennek ellenére az 1901-ben megkezdett építkezések nyomán csak 1903-ra készült el⁴⁸, viszont az eredeti tervekkel ellentétben a fürdőtől észak-nyugatra Visk északi határában húzódott.

A közlekedési infrastruktúra fejletlensége következtében a XIX. és XX. század fordulóján a fürdőintézet éves vendégszáma jelentős mértékben megcsappant, mely a fürdőtulajdonos kincstár jövedelmének csökkenéséhez s ez által az intézmény hanyatlásához vezetett, amely az 1919-es román betörés következtében a gyógyfürdő megszűnésével vált teljessé.

MELLÉKLET:

1. sz. melléklet. A Várhegyi fürdő név szerint ismert vendégei 1831-1911 között

Férfiak.

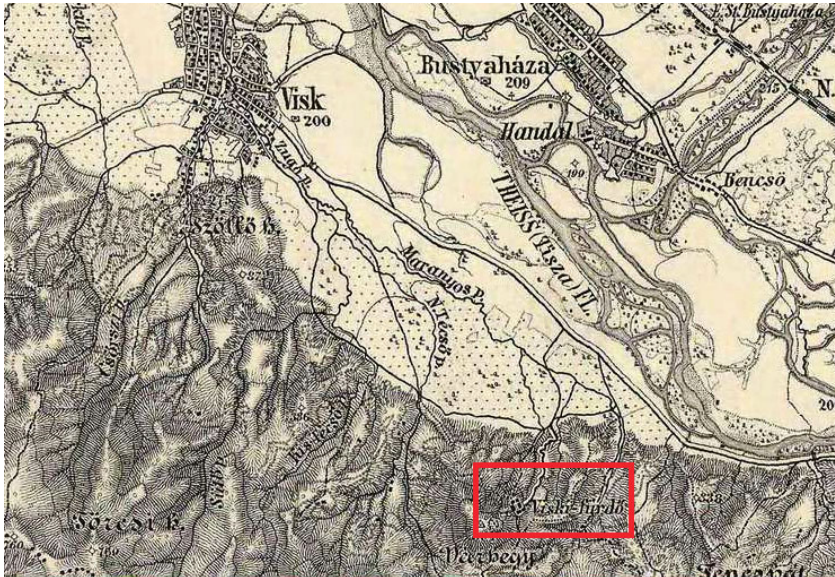
A vendég neve és a látogatás éve: Kölcsey Ferenc (1831), Szathmáry Károly (1845), Pap Endre (1850), Várady Gábor (1868), Berecz Károly (1872), Hunfalvy János (1874), Dr. Bernáth József (1874), Révész Bálint (1874), Verhovai Sámuel (1876), Kerekes Sámuel (1876), Várady Gábor (1876), Illyés Bálint (1876), Bódogh Albert (1876), Vulcanu József (1882), Várady Gábor (1883), Móric Károly (1883), Jörös József (1888), Cserny István (1888), Fodó Károly (1888), Suhajda József (1888), Dávid Mihály (1888), Bottka Géza (1888), Biki Károly (1892), Kutka Kálmán (1896), Szilágyi István (1896), Szabó Sándor (1896), Bokányi Dániel (1896), Mudrony István (1899), Blaskovich János (1911), Blaskovich György (1911).

Összesen: 30 fő

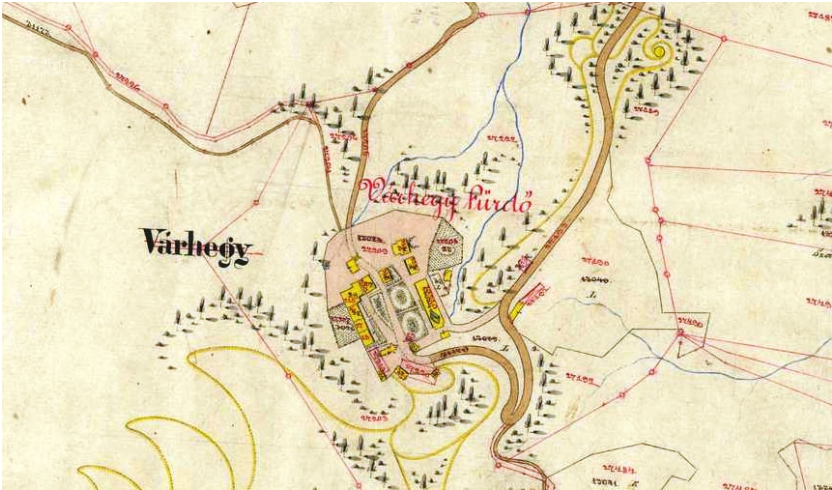
Nők.

A vendég neve és a látogatás éve: Komoróczy Ferencné (1865), Balogh Zsuzsanna (1866), Reisenberger Mari (1870), Prielle Kornélia (1876), Sztupa Eugenia (1876), Szerdahelyi Antónia (1876), Véges Irén (1876), Prugperger Mariska (1876), Mán Izabella (1876), Marcellly Klára (1876),

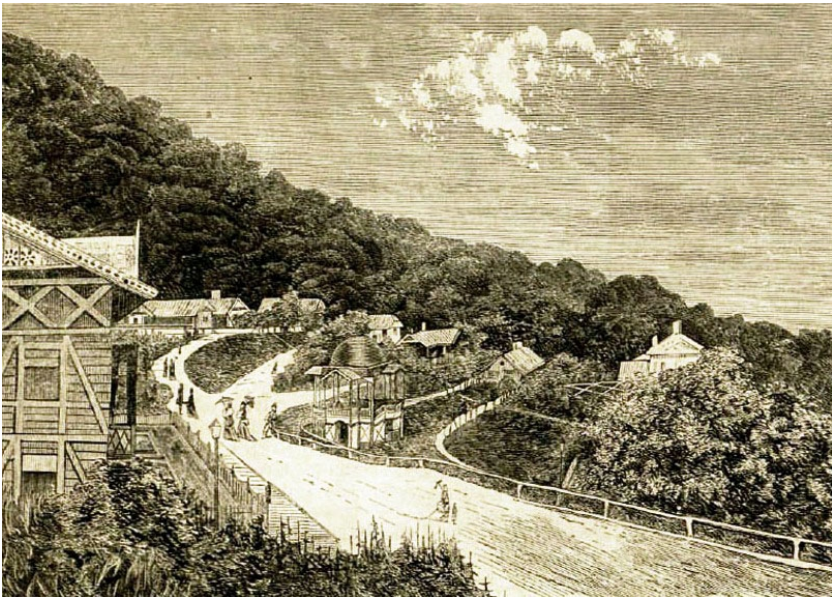
Csiky Geróné (1883), Gáspár Sándorné (1883), Hosszu Lászlóné (1883), Ilyasevics Elekné (1883), özv. Esze Ferencné (1883), Loós Józsefné (1883), Munkácsy Mihályné (1883), Nagy Endréné (1883), Horváthné Erzsébet (1883), Papp Jánosné (1883), Pogány Ödönné (1883), Dr. Ridlerné(1883), Török Eleménné (1883), Veisz Gyuláné (1883), Egressy Irma (1883), Esztegar Ilona (1883), Ilyasevits Emma (1883), Horváth Emma (1883), Köröskényi Etelka (1883), Pellady Berta (1883), Pogány Ilona (1883), Pogány Juliska (1883), Pogány Mariska (1883), Zoltán Lászlóné (1887), Zoltán Jolánka (1887), Gersterné (1887), Erdő Imréné (1887), Kocsár dr-né (1887), Kardos Gy.-né (1887), Kaprosné (1887), Szenes Edéné (1888), Ábrahám Mihályné (1888), Takács Endréné (1888), Hlavathy Ilona (1888), Elefánty Sándorné (1888), Simon Mariska (1888), Vadasy Sándorné (1888), Batizi Gusztávné (1888), Lőrinczy Jenőné (1888), Fülöp Csilla (1888), Dr. Bukovszky Edéné (1888), Miklós Béláné (1888), Krausz Lajosné (1888), Erdő Imréné (1888), Háger Ferencné (1888), Molnár Kálmánné (1888), Komáromi Istvánné (1888), Felföldi Mariska (1888), Prohászka Lajosné (1892), Biki Kornélia (1892). **Összesen:** 60 fő

2. sz. melléklet. A Visk-Várhegyi fürdő a harmadik katonai felmérés (1869-1887) térképein⁴⁹

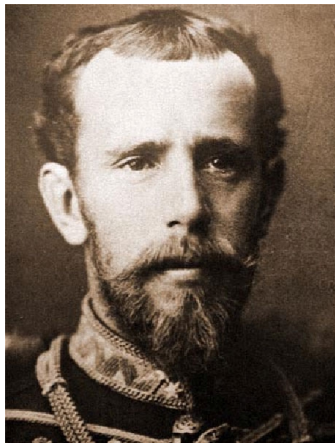
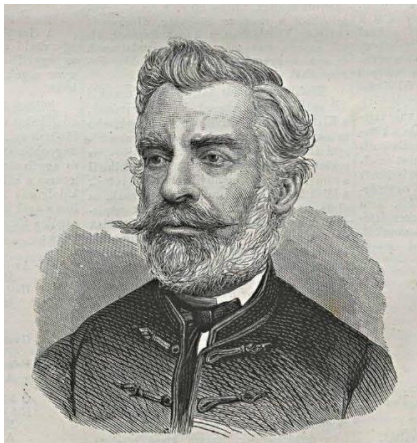

3. sz. melléklet. A Visk-Várhegyi fürdő egy XIX. századi kataszteri térképen⁵⁰

4. sz. melléklet. A Visk-Várhegyi fürdő a XIX. század második felében⁵¹

5. sz. melléklet. A Várhegyi fürdő legrangosabb vendégei (balról jobbra) Révész Bálint debreceni református püspök⁵² és Rudolf Ferenc osztrák főherceg⁵³

FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS IRODALOMJEGYZÉK:

1. *A Viski Református Egyház Jegyzőkönyvei 1884-1896*, Kelt 1874. augusztus 2.
2. *A Magyar Királyi Kormány működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. VIII. kötet, 1906. [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: <https://books.google.com.ua>
3. *Budapesti Hírlap* – 3. évfolyam, 214. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: [adtplus. arcanum. hu](http://adtplus.arcanum.hu)
4. *Budapesti Hírlap* – 4. évfolyam, 13. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum. hu
5. *Budapesti Hírlap* – 7. évfolyam, 199. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum. hu
6. *Budapesti Hírlap* – 9. évfolyam, 140. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum. hu
7. *Földrajzi Közlemények*. Kiadta a Magyar Földrajzi Társulat, Budapest, 1873. [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: <https://books.google.com.ua>
8. *Fővárosi Lapok* – 7. évfolyam, 248. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum. hu
9. *Fővárosi Lapok* – 9. évfolyam, 142. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum. hu
10. *Fővárosi Lapok* – 9. évfolyam, 163. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum. hu
11. *Fővárosi Lapok* – 9. évfolyam, 164. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum. hu
12. *Fővárosi Lapok* – 13. évfolyam, 199. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum. hu
13. *Fővárosi Lapok* – 19. évfolyam, 143. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum. hu

14. *Fővárosi Lapok* – 25. évfolyam, 214. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum.hu
15. *Fővárosi Lapok* – 26. évfolyam, 193. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum.hu
16. *Magyarország közgazdasági es közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye*, I. kötet. Pesti Könyvnyomda- Részvény- Társaság, 1897. [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: <https://books.google.com.ua>
17. *Nyírvidék* – 28. évfolyam, 32. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum.hu
18. *Pesti Hírlap* – 12. évfolyam, 217. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum.hu
19. *Vasárnapi Újság* – 6. évfolyam, 31. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum.hu
20. *Vasárnapi Újság* – 10. évfolyam, 43. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum.hu
21. *Vasárnapi Újság* – 10. évfolyam, 43. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum.hu
22. *Vasárnapi Újság* – 18. évfolyam, 25. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum.hu
23. *Vasárnapi Újság* – 23. évfolyam, 35. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus. arcanum.hu
24. Botlik József- Dupka György. *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. – 359 old.
25. Czébely Lajos. *Visk története*. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002. – 306 old.
26. Igyártó Gyöngyi. *A máramarosi koronavárosok*. Intermix Kiadó, 2005. – 79 old.
27. *Orvostörténeti közlemények*. Széchenyi Nyomda, Budapest, 1987. – 326 old.
28. S. Benedek András: *Máramaros megye. Honismereti írások a monarchia korából...* Hatodik Síp Alapítvány Mandátum Kiadó. Budapest-Beregszász, 1997. – 143 old.
29. Zubánics László. *Víz tükrére történelmet írni...* Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2007. – 91 old.

JEGYZETEK:

¹ *Nyírvidék* – 28. évfolyam, 32. szám

² *Fővárosi Lapok* – 9. évfolyam, 164. szám

³ *Fővárosi Lapok* – 9. évfolyam, 163. szám

⁴ S. Benedek András: *Máramaros megye. Honismereti írások a monarchia korából...* Hatodik Síp Alapítvány Mandátum Kiadó. Budapest-Beregszász, 1997. – 57. old

⁵ Czébely Lajos. *Visk története*. Ungvár. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2002. – 128 old.

⁶ *Vasárnapi Újság* – 6. évfolyam, 31. szám

⁷ *Vasárnapi Újság* – 10. évfolyam, 43. szám

⁸ S. Benedek András: *Máramaros megye. Honismereti írások a monarchia korából...* Hatodik Síp Alapítvány Mandátum Kiadó. Budapest-Beregszász, 1997. – 57. old

⁹ *Vasárnapi Újság* – 23. évfolyam, 35. szám

¹⁰ Botlik József – Dupka György. *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 1993.– 246. old

¹¹ *Fővárosi Lapok* – 19. évfolyam, 143. szám

¹² Czébely Lajos. *Visk története*. Ungvár. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2002. – 103 old.

- ¹³ Igyártó Gyöngyi. *A máramarosi koronavárosok*. Intermix Kiadó, 2005. – 64. old
- ¹⁴ Zubánics László. *Víz tükrére történelmet írni...* Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2007. – 38 old.
- ¹⁵ *Vasárnapi Újság* – 10. évfolyam, 43. szám
- ¹⁶ *Fővárosi Lapok* – 7. évfolyam, 248. szám
- ¹⁷ *Pesti Hírlap* – 12. évfolyam, 217. szám
- ¹⁸ *Fővárosi Lapok* – 19. évfolyam, 143. szám
- ¹⁹ *Fővárosi Lapok* – 25. évfolyam, 214. szám
- ²⁰ *Földrajzi Közlemények*. Kiadta a Magyar Földrajzi Társulat, Budapest, 1873.
- ²¹ *Fővárosi Lapok* – 13. évfolyam, 199. szám
- ²² Czébély Lajos. *Visk története*. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002. – 161. old
- ²³ Czébély Lajos. *Visk története*. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002. – 122. old
- ²⁴ *Fővárosi Lapok* – 13. évfolyam, 199. szám
- ²⁵ *Budapesti Hírlap* – 3. évfolyam, 214. szám
- ²⁶ *A Viski Református Egyház Jegyzőkönyvei 1884-1896*, Kelt 1874. augusztus 2.
- ²⁷ *Fővárosi Lapok* – 19. évfolyam, 143. szám
- ²⁸ *Budapesti Hírlap* – 7. évfolyam, 199. szám
- ²⁹ *Fővárosi Lapok* – 25. évfolyam, 214. szám
- ³⁰ *Pesti Hírlap* – 12. évfolyam, 217. szám
- ³¹ *Fővárosi Lapok* – 9. évfolyam, 142. szám
- ³² Czébély Lajos. *Visk története*. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002. – 163. old
- ³³ *Orvostörténeti közlemények*. Széchenyi Nyomda, Budapest, 1987. – 200. old
- ³⁴ Czébély Lajos. *Visk története*. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002. – 129. old
- ³⁵ Czébély Lajos. *Visk története*. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002. – 129. old
- ³⁶ *Magyarország közgazdasági es közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye*, I. kötet. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1897.
- ³⁷ *A Magyar Királyi Kormány működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. VIII. kötet, 1906.
- ³⁸ *Budapesti Hírlap* – 3. évfolyam, 214. szám
- ³⁹ *Budapesti Hírlap* – 7. évfolyam, 199. szám
- ⁴⁰ *Fővárosi Lapok* – 25. évfolyam, 214. szám
- ⁴¹ *Vasárnapi Újság* – 23. évfolyam, 35. szám
- ⁴² *Fővárosi Lapok* – 26. évfolyam, 193. szám
- ⁴³ *Nyírvidék* – 28. évfolyam, 32. szám
- ⁴⁴ *Budapesti Hírlap* – 9. évfolyam, 140. szám
- ⁴⁵ *Budapesti Hírlap* – 9. évfolyam, 140. szám
- ⁴⁶ *Budapesti Hírlap* – 3. évfolyam, 214. szám
- ⁴⁷ *Budapesti Hírlap* – 4. évfolyam, 13. szám
- ⁴⁸ Czébély Lajos. *Visk története*. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2002. – 148. old
- ⁴⁹ *A Harmadik Katonai Felmérés (1869-1887)* [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: <http://mapire.eu>
- ⁵⁰ *Kataszteri térképek (XIX. század)* [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: <http://mapire.eu>
- ⁵¹ *Vasárnapi Újság* – 23. évfolyam, 35. szám
- ⁵² *Vasárnapi Újság* – 18. évfolyam, 25. szám
- ⁵³ <http://it.paperblog.com/rodolfo-e-maria-318825/>